
8. Чи довіряєте Ви громадським організаціям? (динаміка, 2001-2013) // Соціологічне опитування Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=81

The article analyzes the categories of civic engagement and citizenship in order to seek common characteristics. The basic components and forms of civic and political activity are determined. The author analyzes the dynamics of trust in the public sector as the part of combining two concepts.

Keywords: civic engagement, citizenship, political participation, civil society.

Статья посвящена анализу категорий гражданская активность и гражданственность, поиска общих признаков. Определяются основные компоненты и формы гражданско-политической активности. Автором анализируется динамика доверия к общественному сектору как объединяющая составляющая двух понятий.

Ключевые слова: гражданская активность, гражданственность, политическое участие, гражданское общество.

УДК 32
ББК 66.4

Ігор Доцяк

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті аналізуються соціально-економічні основи політичної поведінки громадян. Розглядаються різні форми політичної активності в контексті соціально-економічних детермінант. Наголошується на взаємозв'язку економічних, соціальних, політичних та культурних чинників як основи політичної поведінки.

Ключові слова: економічні інтереси, політична поведінка, ціннісні орієнтації, виборча активність.

Органічним елементом структури політичної системи виступає політична поведінка громадян та їх різноманітних об'єднань. Через неї реалізується активність соціуму з метою реалізації своїх потреб та інтересів в контексті політико-владних відносин. Сам поведінковий, діяльнісний аспект аналізу політики бере свій початок із теорії соціальної дії, які розвивають М.Вебер і Т.Парсонс.

До вихідних підвалин будь-якої соціальної дії Т.Парсонс відносить існування носія дії, наявність ситуації, коли дія відбувається, узгодженість мети дії та засобів її досягнення [1, с.144]. Людську дію характеризують:

а) символічність (мова, цінності, інші регулятори); б) нормативність, тобто підпорядкованість загальним нормативним зразкам; в) волюнтаризм – незалежність від умов середовища та водночас залежність від суб'єктивних визначень ситуації. М.Вебер виділяв чотири типи соціальної дії: традиційний, афективний, ціннісно-раціональний та цілераціональний, проте саме два останні визначались як ті, що в повній мірі несуть соціальне наповнення [2, с.231]. Політична поведінка є проявом соціальної поведінки, що реалізується в системі політико-владних відносин. Вона може розглядатись як сукупність дій та недій соціального суб'єкта, зумовлених політичною ситуацією, політичними та культурними традиціями, його особистісними якостями. Політична поведінка виступає сукупністю реакцій соціальних суб'єктів на діяльність політичної системи. Стосовно носіїв політичної поведінки, то вона поділяється на колективну і особистісну.

Ми виходимо з розуміння політичної поведінки як діяльності, спрямованої на реалізацію соціальних інтересів її носіїв. Такий підхід вимагає виділення цілого комплексу ідеологічних, економічних, етнічних, культурних, психологічних та інших інтересів, що виступають спонукальними мотивами політичної поведінки.

Предметом нашого дослідження є виокремлення соціально-економічних основ політичної поведінки громадян України в контексті трансформації політичної системи України.

Аналіз політичної поведінки громадян став об'єктом наукової зацікавленості багатьох науковців. Проте досить поширеним є абсолютизація тих чи інших чинників, що визначають характер, спрямування та рівень активності політичної поведінки соціуму. В науці існують підходи, які за основу політичної поведінки визначають, в першу чергу, економічні детермінанти. Саме економічне, матеріальне, домінує в марксистському розумінні політичної діяльності. Основні сподівання на майбутню революцію Маркс пов'язував з абсолютним зубожінням пролетаріату, вказуючи що пролетарій – мета якого, як і будь-якої людини, полягає в тому, щоб задовольнити свої потреби, але який не в змозі задовольнити навіть ті, спільні з іншими людьми, потреби, - цей пролетарій, уже в силу цього, має дійсне (реальне) завдання – революціонізувати існуючі відносини [3, с.123]. Таким чином, погіршення економічного становища приводить до підвищення активності політичної діяльності шляхом революціонізації. Такий підхід часто не спрацьовував, що давало основу для його критики. Підвищення політичної активності швидше зумовлено не абсолютним, а відносним зубожінням соціуму. Приклади останніх років показують справедливості цього твердження. Хвиля революцій «арабської весни», що почалась у відносно благополучних країнах з достатньо високим рівнем ВВП на душу населення (Туніс, Лівія), спростувала тезу про безпосередню залежність рівня політичної активності від абсолютного зубожіння народних мас. Визначальними стали проблеми пов'язані із високим рівнем соціально-економічної диференціації, корупцією та неефективністю влади, прагненням до змін та соціального прогресу.

Теорія «раціонального вибору» Ентоні Даунса політичну поведінку виводить з абсолютизації економічної природи людини [4, с.34]. При виборі лінії поведінки люди здійснюють раціональні обчислення відносно корисності альтернативних ліній поведінки по відношенню до привілейованої ієрархії. Відбувається порівняння затрат кожної альтернативи для обрання найкращого способу для максимізації корисності. Соціальні явища, колективні рішення, колективна поведінка, у кінцевому підсумку, є результатом раціональних виборів вироблених індивідами для максимізації корисності. Проте такий раціоналізм досить сумнівний. Як справедливо відмічає дослідник політичних концепцій сучасності Клаус Байме, вадою раціонального вибору є його здатність робити тільки короткотривалі прогнози. Але навіть підприємства, орієнтовані на максимізацію прибутку, часто відмовляються від швидкого отримання зиску, щоб забезпечити досягнення своїх довготривалих цілей. Однозначний вибір на користь «зараз» може знищити можливість вибору «завтра» [5, с.172]. Крім того, вибрати раціональну альтернативу з метою оптимізації корисності не завжди під силу навіть потужним політичним агентам, не говорячи про окремого індивіда.

В методологічному плані щодо вивчення політичної діяльності соціуму, абсолютизація економічних детермінант приводить до спрощеного й обмеженого розуміння її суті. Економічні основи політичної діяльності виступають важливим, але не єдиним чинником, що визначає політичну поведінку соціуму. Дослідження політичної поведінки передбачає виокремлення економічних детермінант в комплексі

їх взаємозв'язку із політико-ідеологічними, соціальними, демографічними та психологічними чинниками.

Проте, в умовах трансформаційних перетворень суспільства, що супроводжується значним соціально-економічним розшаруванням соціуму, економічні детермінанти відіграють важливу роль. Звернення до економічних проблем є засобом боротьби за владу і залучення громадян до різних форм політичної діяльності. На основі усвідомлення власного економічного становища формуються економічні інтереси. Під економічними інтересами розуміють інтереси, пов'язані зі способом отримання та реалізації доходів суб'єкта економічної діяльності. Саме через усвідомлення економічного інтересу простежується взаємодія між політикою і економікою. Усвідомлені економічні інтереси певних соціальних груп потребують політико-правової підтримки з боку держави, на ґрунті чого формуються відповідні політичні інтереси.

На основі економічних інтересів виникають економічні орієнтації як система пріоритетів індивіда у сфері економіки, відповідно до яких особа обирає певний спосіб дій.

Формування звичайного для західного суспільства масового типу особистості приводить до зміни в мотивації суспільної і, в тому числі, політичної діяльності. Така людина понад усе цінує своє приватне життя, інтереси і матеріальне забезпечення своєї сім'ї, якій є що втрачати і тому вона обачлива і неохоча, без особливих причин, встрявати в соціальні конфлікти. А причинами можуть бути лише ті, що безпосередньо торкаються її інтересів, знову ж таки, в першу чергу матеріальних.

В даному випадку спільні економічні інтереси виступають об'єднуючим чинником для громадян різних політико-ідеологічних переконань. Заслужують на особливу увагу економічні детермінанти виборчої поведінки як однієї із найбільш масових, а для багатьох громадян і єдиної форми політичної діяльності. Вони можуть проявлятися у двох аспектах: підтримка того кандидата чи політичної сили, передвиборні програми яких відповідають їхнім економічним інтересам і прагнення отримати економічний ефект вже протягом самої виборчої кампанії.

У першому випадку, враховуючи свої економічні інтереси, виборці повинні вибирати ті політичні сили, програми яких обіцяють максимізувати їх добробут. Проте важко визначити, який же конкретно кандидат чи політична партія може реалізувати цей інтерес, змінити життя на краще. Тим більше, що в значній мірі передвиборні обіцянки носять рекламно – пропагандистський характер, про їх зміст забувають зразу після закінчення виборів. Відсутність ефективного механізму відповідальності виборних осіб перед тими, хто їх обрав, нівелює можливості контролю з боку виборців за виконанням передвиборчих програм переможцями виборчих перегонів. Складність полягає в тому, що соціальна структура українського суспільства не сформована, політичні партії не виступають представниками інтересів певних соціальних груп. Як справедливо відзначає Ю. Шведа, українські політичні партії формувалися та діють в умовах несформованої соціальної структури, коли визначальні соціально-політичні інтереси ще не оформлені, їхня електоральна функція визначається не потребами та вимогами базової соціальної групи (класу), а бажанням отримати доступ до влади через участь у виборах. У такий спосіб вибори є не інструментом реалізації партійної програми, а полем магання між добре організованими групами за доступ до розподілу суспільних благ [6, с.177].

Другим підходом є сприйняття виборчого процесу як бізнесової діяльності. Комерціалізація сфери політичної діяльності стала реальністю в сучасному українському суспільстві. Платна участь в мітингах, демонстраціях, пропагандистських

акціях на боці різних політичних сил стала звичайною політичною практикою. В першу чергу молодь та пенсіонери є тими соціально-демографічними групами, які активно залучаються до таких форм мобілізованої політичної участі. Такій діяльності не перешкоджають регіональні та культурно-ментальні особливості українських громадян. Якщо на виборах Президента України 2004 року для забезпечення роботи виборчих комісій представниками від Партії Регіонів в Івано-Франківській області привозили сотні жителів Луганської та Донецької областей, то на всіх наступних виборах потреби у членах виборчих комісій та спостерігачах від цієї політичної сили забезпечували вже місцеві жителі. І справа не стільки у зміні ідеологічних переконань скільки в матеріальній зацікавленості. Останні виборчі кампанії 2014 року по виборах Президента України та Верховної Ради України радикально не змінили ситуацію із впливом економічних ресурсів на волевиявлення виборців. Потужні економічні ресурси в значній кількості виборчих округів стали основою перемоги відповідних кандидатів. Саме тому до складу теперішньої Верховної Ради попало багато одіозних особистостей, які досягли успіху не в захисті інтересів громадян а у власному збагаченні. Комерціалізація виборів підриває саму суть волевиявлення громадян з метою делегування своїх владних повноважень і руйнує механізм взаємної відповідальності виборців та обраних. Політика мінімальної економічної вигоди вже і негайно руйнує перспективи ефективного і демократичного майбутнього, приводить до руйнування ціннісних орієнтацій громадян, особливо молодих.

Економічна залежність затруднює самовизначення молоді і усвідомлення себе як суспільно активної особистості, породжує психологічну залежність від батьків і суспільства.

Незадоволення своїм матеріальним становищем та рівнем економічної диференціації в суспільстві може стати основою для формування радикальних поглядів в молодіжному середовищі. Для прихильників таких переконань найбільш привабливими виявляються лозунги, пов'язані з переділом власності і встановлення загальної майнової рівності, прагнення вирішити свої матеріальні проблеми не за рахунок власної економічної діяльності, а за рахунок патерналістичної опіки держави, установ чи партій. Хоча в загальному дослідники відмічають зниження патерналістичних настроїв і сподівань в молодіжному середовищі, посилення індивідуалізму і ставки на власні сили, але причиною цих процесів є, в першу чергу, невіра в те, що влада зможе вирішити їхні проблеми, її неефективність. За влучним висловлюванням Р.Дарендорфа саме молоді люди, яким нічого втрачати і які мало на що сподіваються надто легко стають жертвами спокусників. Вони є резервною армією націоналістичних або фундаменталістських демагогів. Вони живлять усі культи, що обіцяють мученицьке існування [7, с. 18].

Економічні чинники стали чи не найважливішими в процесі ескалації сепаратизму у сучасній Україні. Ідеї «руського міра», повернення до великої спільної батьківщини базувались на постулаті про вищий, у порівнянні з Україною, рівень матеріального забезпечення громадян. У кілька разів більші зарплати та пенсії були основним стимулом, що мобілізував політичну активність значної частини кримчан щодо приєднання до Росії. Соціально-економічні інтереси більшості регіональних політичних еліт Донецької та Луганської областей, підкріплені страхом перед наслідками «революції гідності», привели до зростання сепаратизму та ескалації військового конфлікту. Маргінальні соціальні групи кримінального спрямування під керівництвом та за допомоги російської влади зосередили в своїх руках повний політичний, військовий та економічний контроль над тимчасово окупованими територіями цих областей. Гуманітарна криза, антилюдські умови існування населення, масові злочини проти людяності – такі сьогоденні реалії територій так

званих «ДНР» та «ЛНР». Неефективна соціально-економічна, культурна та інформаційна політика української влади за період незалежності створила передумови для теперішніх подій на Сході України.

В той же час ми стали свідками розвитку якісно нових проявів політичної поведінки населення, обумовлених особливими соціально-економічними детермінантами. Ігнорування владою європейського вибору українського народу, обмеження прав і свобод громадян, патологічний рівень корупції та соціально-економічної диференціації спричинив безпрецедентний рівень політичної активності населення. При чому тут не можна говорити лише про економічні чинники. Бачення нових європейських життєвих траєкторій для свого майбутнього носить швидше соціально мотивований та ціннісний компонент для більшості громадян. Високий рівень громадянської активності підчас «Революція гідності», масовий волонтерський рух, виникнення добровольчих підрозділів для захисту суверенітету та незалежності України стали виявом нових соціальних реалій нашого суспільства.

На загал соціально-економічні основи політичної діяльності громадян необхідно розглядати в комплексі із політико-ідеологічними та культурно-психологічними чинниками. Визнання політичними агентами економічних інтересів пріоритетними у виборчому процесі в кінцевому результаті нівелює демократичні процедури та принципи формування та здійснення державної влади. Трансформативні політичні системи характеризуються посиленням впливу економічних передумов політичної активності громадян. Утвердження європейського вектору інтеграційного розвитку українського суспільства привело до зростання ціннісномотивованих виявів політичної поведінки.

1. Парсонс Т. О структуре социального действия / Толкот Парсонс - М.: Академический Проект, 2000. — 880 с.
2. Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем. / Макс Вебер . М.: Прогресс, 1990. - 450 с.
3. Маркс К. Вибрані твори/ Карл Маркс. – К.: Політвидав, 1975. – 375 с.
4. Downs A. An Economic theory of Democracy. – New York: Nakper, 1957. – 220 с.
5. Байме К. Політичні теорії сучасності : Пер. з нім / Клаус фон Байме. – К: Стилос, 2008. – 396 с.
6. Ю. Шведа Політичні партії України: виборчі партії чи виборчі проекти? // Шведа Юрій. /Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії, 2013. - Випуск 3,- с.176 -181.
7. Дарендорф Р. У пошуках нового устрою: Лекції на тему політики свободи у ХХІ столітті: Пер. з нім./ Ральф Дарендорф. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія, 2006. - 156 с.

The article analyzes the economic bases of political behavior of citizens. Various forms of political activity are considered in the context of political economic determinants. Emphasis on the connection between economic, social, political and cultural factors of political behavior.

Keywords: *economic interests, political behavior, network policy, the election activity*

В статті аналізуються соціально-економічні основи політичного поведіння громадян. Розглядаються різні форми політичної активності в контексті соціально-економічних детермінант. Акцентується увага на взаємозависимості економічних, соціальних, політичних і культурних факторів як основи політичного поведіння.

Ключевые слова: *экономические интересы, политическое поведение, ценностные приоритеты, избирательная активность.*